

УДК 378.6.147

ГАЛІМСЬКА Інна Іванівна

старший викладач кафедри фізичної і
психофізіологічної підготовки Кіровоградської льотної
академії Національного авіаційного університету
e-mail: nataliy-savchenko@yandex.ua

**НАУКОВИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО
ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

Анотація. У статті аналізується проблема формування професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця у науковій літературі.

Ключові слова: професія, якість, професійно значущі якості, професійні уміння, професійні здібності, професійні властивості, професійні риси.

Постановка проблеми. Сучасні зміни в соціальній, економічній, культурній сферах, процеси інтеграції України в освітній європейський простір зумовлюють нові вимоги до особи фахівця з вищою освітою, зокрема до його професійної підготовки. Як зауважує Г. В. Петрук, система освіти як соціокультурний інститут, що динамічно реагує на запити суспільства, повинна забезпечувати підготовку такого фахівця, який володіє навичками взаємодії з професійним та соціальним середовищем, що відповідають сучасним міжкультурним, економічним і технологічним умовам [4, с. 407].

На думку Р.Н. Макарова, успіх науково-технічного прогресу в майбутньому будуть забезпечувати молоді фахівці, які повинні вступити в життя готовими до вирішення всіх складних проблем суспільства [5, с. 10]. Зауважимо, що навчання у вузі є саме тим часом, коли відбувається засвоєння системи основних ціннісних уявлень, що характеризують певну професію, оволодіння спеціальними знаннями, уміннями, навичками, необхідними і важливими для майбутньої професійної діяльності, розвиток професійно важливих особистісних якостей та їх структурування.

Виклад основного матеріалу. Однак, як свідчить статистика, більше ніж 80-90% нещасних випадків пов'язано з неповноцінними (стосовно певного виду праці) особистісно-психологічними якостями працюючих. За останні роки з вини людини спричиняється 70-85% аварій та катастроф на транспорті, що свідчить про невідповідність професійної підготовки сучасного спеціаліста вимогам науково-технічної революції.

Усе викладене актуалізує розробку сучасних підходів до формування та розвитку професійно важливих якостей майбутніх фахівців, зокрема й авіаційних, в умовах вищого навчального закладу, а також до дослідження сутності цієї дефініції та визначення шляхів їх формування.

Аналіз останніх публікацій. Про актуальність визначеної проблеми свідчать праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Б. Г. Ананьєв, А. П. Бамбуркін, В. А. Григорєвський, Е. Ф. Зеєр, А. В. Карпов, Е. А. Клімов, І. С. Кон, Б. Ф. Ломов, Р. Н. Макаров, А. К. Маркова, А. В. Мудрик, С. Н. Неделько, І. Д. Пасічник, К. К. Платонов, Ю. П. Поваренков, В. А. Пономаренко, О. О. Силкін, В. Сластьонін, Т. С. Яценко та ін.

Дефініцією «професійно значущі якості» почали послуговуватися в педагогічній науці з початку ХХ століття.

Кожна професійна діяльність вимагає від фахівця певного набору особистісних якостей, в яких деякі загальнолюдські якості під впливом специфіки діяльності стають професійно значущими [9, с. 227]. Відповідно до Словника української мови, значущий – який має неабияке значення; важливий; до Словника синонімів Української мови, – який має особливе значення, заслуговує на особливу увагу.

Зауважимо, що на сьогодні в науці відсутня однотайність у визначенні поняття «професійно значущі якості».

Більшість з них (М. В. Григор'єва, Н. С. Пряжніков, С. Батишев, Є. Ільїн та ін.) тлумачать цей термін як якості людини, необхідні для успішного освоєння конкретної трудової діяльності та її ефективного виконання. Визначаючи поняття «професійно значущі якості», науковці акцентують або на окремих якостях особи, або на комплексі таких якостей. М. В. Григор'єва зауважує, що ПЗЯ являють собою окремі динамічні риси особи, окремі психічні та психомоторні властивості, що виражаються у рівні розвитку відповідних психічних і психомоторних процесів, а також фізичні якості, які відповідають вимогам до людини будь-якої певної професії і сприяють успішному оволодінню цією професією. А. В. Карпов тлумачить це поняття як індивідуальні властивості суб'єкта діяльності, необхідні та достатні для її реалізації на нормативно визначеному рівні й які значимо і позитивно корелюють хоча б з одним (або декількома) її основними результативними параметрами – якістю, продуктивністю, надійністю. В. А. Бодров відносить до них усю сукупність психологічних якостей особи, а також низку фізичних, антропометричних, фізіологічних характеристик людини, які визначають успішність навчання і реальної діяльності [1, с. 153]. О. О. Силкін також розглядає ПЗЯ як сукупність соціально і біологічно обумовлених компонентів особистості, які дозволяють успішно виконувати певний вид трудової діяльності [7]. Цей термін об'єднує два поняття: професіоналізм і особистісні якості, тобто сукупність психофізіологічних, емоційно-вольових, характерологічних якостей особистості, які найбільшою мірою відповідають даній професії. О. О. Грейліх та

Л. П. Смасна визначають ПЗЯ як пристосовані до певної професійної діяльності компоненти цілісної особистості, що формуються на основі природно заданих біопсихічних властивостей під дією зовнішніх впливів і власної активності суб'єкта [2, с.288].

Отже, ми підтримуємо позицію тих науковців, які досліджують ПЗЯ як комплекс, сукупність характерних найбільш важливих якостей особи, необхідних для виконання певної трудової діяльності, що можуть забезпечити досягнення вагомого результату в конкретній професії для задоволення потреб як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Аналіз наукової літератури дає підстави констатувати, що часто поняття «професійно значущі якості» ототожнюється з термінами «професійні уміння», «професійні здібності», «професійні властивості», «професійні риси». Як стверджує В.А. Бодров, у психологічній практиці досить часто в поняття «професійні здібності» включають не тільки характеристики здібностей, але й особливості специфічних для конкретної професії професійно важливих якостей [1, с. 153].

Як синоніми використовують поняття «здібності» і «якості» В. Д. Шадріков – «здатність визначається як сукупність індивідуальних якостей, що впливають на ефективність діяльності, яка визначається рівнем сформованості та організації функціональної системи діяльності»; А. Ш. Ярулліна, С. Р. Нікішина – «коли говорять про професійні здібності, то мають на увазі індивідуально-психологічні якості особистості, які проявляються в успішності освоєння або виконання конкретної професійної діяльності» [9, с. 227]; Н. Д. Левітов – здібності прийнято визначати як психічні якості чи властивості особи, від яких залежить успішність виконання певної діяльності; В.А. Толочек – професійно важливі якості розглядаються як здібності людини до діяльності в широкому сенсі слова, що виступають в ролі тих внутрішніх психологічних характеристик суб'єкта, в яких виражаються зовнішні специфічні впливи факторів трудового процесу як форма професійних вимог до людини.

На наш погляд, таке ототожнення цих понять є помилковим.

Досліджуючи проблему формування професійно значущих якостей фахівців, зокрема й авіаційних, слід виокремити декілька підходів до аналізу поняття ПЗЯ: описовий – висвітлення окремих особистісних якостей (Ф. Гоноболін, П. Каптерев, Н. Левітов та ін.); психологічний – через поняття “здібності” (Ф. Гоноболін, В. Крутецький, О. Щербаков та ін.); професіографічний, відповідно до якого професійно важливі якості – це особистісні якості людини, необхідні для даної професії, що впливають на ефективність здійснення його праці за основними характеристиками (продуктивність, надійність та ін.) [8]; компетентнісний, згідно з яким суб'єкт діяльності характеризується з погляду оволодіння певними компетенціями. На думку О. О. Грейліх та Л. П. Смасної, це свідчить про зв'язок цього поняття із поняттям “компетенція” – поведінкова характеристика людини, яка свідчить про її здатність ефективно виконувати професійну дію. При цьому професійно значущі якості – це індивідуальні ознаки особистості, які є факторами формування певної професійної компетенції.

Грунтуючись на компетентнісному підході, з огляду на поділ компетентностей, наведений А. Хуторським, пропонуємо класифікацію ПЗЯ на ключові, притаманні особі, незалежно від фаху, для ефективного функціонування в оточуючому середовищі – відповідальність, необхідність професійної діяльності, активна життєва позиція, впевненість у собі, комунікативність, інтелектуальні можливості тощо; базові, характерні для певного фаху – професійна спрямованість, емоційна стійкість, рішучість, сміливість, наполегливість, воля, високий темп розумових процесів, здатність до логічного мислення, здатність до просторових уявлень, здатність діяти в умовах ліміту або дефіциту часу, необхідна оперативна пам'ять тощо; спеціальні, притаманні представникам певної спеціальності.

Зауважимо, що основою сучасних досліджень ПЗЯ є системно-структурний підхід. Як акцентує М. В. Григор'єва, будь-яка діяльність реалізується на базі системи професійно важливих якостей. Це означає, по-перше, що кожна діяльність вимагає певної сукупності ПЗЯ; по-друге, остання є не «механічною» сумою якостей, а їх закономірно організованою системою. Між окремими професійно важливими якостями встановлюються функціональні взаємозв'язки компенсаторного і сприяючого типів. Сама система професійно важливих якостей є певним симптомокомплексом суб'єктних властивостей, специфічних для тієї чи іншої діяльності. Він не заданий в готовому вигляді, а формується у суб'єкта під час освоєння ним діяльності. Більше того, не тільки для діяльності в цілому, але і для її основних компонентів (ключових дій, основних функцій та ін.) також формуються специфічні підсистеми професійно важливих

якостей. Тому з внутрішнього – власне психологічного боку – процес діяльності являє собою динамічну зміну цілісних підсистем професійно важливих якостей, що забезпечують кожен її основний етап (дію, завдання, функцію) [3, с. 66].

Як будь-яке складне явище ПЗЯ мають свою структуру.

А.В. Карпов розрізняє такі основні групи індивідуальних якостей, які входять до структури професійної придатності: абсолютні ПЗЯ – якості, необхідні для виконання діяльності як такої на мінімально допустимому або нормативно визначеному – середньому рівні; відносні ПЗЯ – якості, які визначають можливість досягнення суб'єктом високих («наднормативних») кіот кісних та якісних показників діяльності (ПЗЯ майстерності); анти-ПЗЯ – якості, які є професійними протипоказаннями до тієї чи іншої діяльності.

Науковець на підставі численних досліджень виокремлює також дві важливі категорії ПЗЯ – провідні якості та базові якості. Перші характеризуються найбільшим безпосереднім зв'язком з параметрами діяльності (кореляцією з ними). Останні – це ті ПЗЯ, які мають найбільшу кількість внутрішньосистемних зв'язків з іншими якостями, тобто характеризуються найбільшою структурною вагою і посідають центральне місце у системі якостей у цілому. Саме базові ПЗЯ є підставою для формування підсистем ПЗЯ взагалі, а також системоутворюючими для конкретної діяльності. Як зауважує А. В. Карпов, по-перше, між ними можуть утворюватися різні відносини – від повного збігу їх номенклатури до повної розбіжності; по-друге, одна й та ж якість може бути в різних випадках або провідною, або базовою, або тією й іншою одночасно.

Окрім того, вважає А. В. Карпов, для багатьох видів діяльності, актуальною є диференціація ПЗЯ на такі, що необхідні в нормальних умовах їх виконання й такі, що необхідні в ускладнених, а часто й екстремальних умовах реалізації певної діяльності [6, с. 190-194].

Окремі науковці, досліджуючи ПЗЯ, акцентують на дворівневій їх структурі. Перший рівень, індивідуальний, становлять якості, що характеризують особливості нервової системи, сили процесів збудження і гальмування, а також їх рухливість. Другий рівень є особистісним і включає такі компоненти, як ціннісні орієнтації, мотивація, особистісні риси.

Виходячи із вище зазначеного, структура ПЗЯ являє собою складну й внутрішньо розчленовану систему, яка обумовлює успіх професійної діяльності.

Висновки. Отже, на сьогодні в науці відсутня однаковість у визначенні поняття «професійно значущі якості». У науковій літературі цей термін тлумачиться як якості людини, необхідні для успішного освоєння конкретної трудової діяльності та її ефективного виконання. Визначаючи поняття «професійно значущі якості», науковці виокремлюють декілька підходів до його аналізу: описовий, психологічний, професіографічний, компетентнісний, системно-структурний. Ми підтримуємо позицію тих науковців, які досліджують ПЗЯ як комплекс, сукупність характерних найбільш важливих якостей особи, необхідних для виконання певної трудової діяльності, що можуть забезпечити досягнення вагомого результату в конкретній професії для задоволення потреб як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Список використаної літератури

1. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. Учебное пособие для вузов – М.: ПЕР СЭ, 2001 – 511 с.
2. Грейліх О.О., Смышна Л. П. Професійно важливі якості практичного психолога як предмет наукового дослідження // *ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК* №25. – с. 285-291
3. Григорьева М.В. Психология труда: конспект лекций. М., Высшее образование, 2006. – 192с.
4. Клещёва Н.А., Петрук Г.В. Системная организация процесса формирования профессионально важных качеств будущих специалистов // *Фундаментальные исследования*. – 2013. – № 10–2. – С. 407-412;
5. Макаров Р. Н. Человеческий фактор: проблемы современной профессиональной педагогики / *Вестник МНАПЧАК* № 1 (39), 2012 С.10-17.
6. Психология труда: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. проф. А.В. Карпова. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 352 с.
7. Силкін О.О. Зміст терміну «професійно значущі якості особистості» і технологія визначення цих якостей для окремого фахівця // <http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/bitstream/123456789/24050/1/sylkin.pdf>
8. Тароева Л.Б. Професіографічний підхід к формированию качеств личности будущего специалиста <http://tekstyp1.eu/pedagogika/103937-Professiograficheskiy-podhod-k-formirovaniyu-kachestv-lichnosti-budushego-specialista.html>
9. Яруллина А. Ш., Никишина С. Р. Формирование профессионально значимых качеств при становлении студента как субъекта профессиональной деятельности // *Вестник ЧГПУ* 11'2012. – С. 226-237

References

1. Bodrov, V.A. (2001) Psychology of professional suitability. Textbook for high schools. – M: PER SE, 511.

2. Greylih, O.O., Smashna, L.P. Professionally important qualities of practical psychology as a subject of scientific research. *Humanitarian Bulletin* №25. 285-291
3. Grigorieva, M.V. (2006) *Work Psychology: lecture notes*. M., Higher Education, 192
4. Kleshev, N.A., Petruk G.V. (2013) System organization of the process of formation of professionally important qualities of future specialists. *Basic Research*. № 10-2. 407-412.
5. Makarov, R.N. (2012) The human factor: the problems of modern professional pedagogy. *Bulletin MNAPCHAK*. Number 1 (39).10-17.
6. *Work Psychology: Textbook. for students. Executive. Proc. institutions / Ed. prof. A.V. Karpov*. M.: VLADOS PRESS, 2003. 352.
7. Silkin, O.O. The content of the term "professionally important personality" and Detection of these qualities for a particular specialist - Retrieved from: <http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/bitstream/123456789/24050/1/sylkin.pdf>
8. Taroeva, L.B. Professiografichesky approach to the formation of personality traits of future specialist - Retrieved from: <http://tekstyp1.eu/pedagogika/103937-Professiograficheskiy-podhod-k-formirovaniyu-kachestv-lichnosti-budushhego-specialista.html>
9. Yarullina, A. S. Nikishina, S.R. (2012) Formation of professionally significant qualities at the formation of the student as a subject of professional activity. *Herald CSPU*, 11. 226-237.

GALIMSKA Inna Ivanivna, senior lecturer in physical and psychophysiological training Kirovohrad National Aviation Flight Academy University
e-mail: nataliy-savchenko@yandex.ua

SCIENTIFIC ANALYSIS OF PROBLEM OF FORMING PROFESSIONALLY OF MEANINGFUL QUALITIES OF PERSONALITY OF FUTURE SPECIALIST

***Summary.** In the article the problem of forming professionally of meaningful qualities of personality of future specialist is analysed in scientific literature. For today in science absent unanimity is in determination of concept «professionally meaningful qualities». We support position of those research workers, which probe PZYA as a complex, aggregate of the characteristic most essential qualities of person, necessary for implementation of certain labour activity, that can provide achievement of ponderable result in a concrete profession for satisfaction of necessities of both separate man and society, on the whole. The analysis of scientific literature grounds to establish, that often a concept «professionally meaningful qualities» equates with terms «professional abilities», «professional capabilities», «professional properties», «professional lines». In our view, such equation of these concepts is erroneous. Probing the problem of forming professionally of meaningful qualities of specialists, in particular and avsup, it follows to select a few going near the analysis of concept professionally meaningful qualities: descriptive is illumination of separate personality qualities; psychological – through a concept “capabilities”; profesiografichny, in accordance with which professionally important qualities are personality qualities of man, necessary for this profession, that influence on efficiency of realization of his labour after basic descriptions (productivity, reliability but other); kompetentnisny, in obedience to which the subject of activity is characterized from point of capture certain jurisdictions.*

***Keywords:** profession, quality, professionally meaningful qualities, professional abilities, professional capabilities, professional properties, professional lines.*

*Одержано редакцією 09.02.2016
Прийнято до публікації 11.02.2016*